

Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme

Dağıtım: Genel
27 Ekim 2017

Özgün Dili: İngilizce

Engelli Kişilerin Haklarına Dair Komite

Bağımsız Yaşama ve Topluma Dâhil Olma Hakkında Genel Yorum No. 5 (2017)

I. Giriş

1. Engelli kişiler tarihsel olarak hayatlarının tüm alanlarında kişisel ve bireysel tercih ve kontrollerinden mahrum bırakılmıştır. Birçoğunun kendi seçtikleri topluluklarda bağımsız yaşayamayacağı farz edilmiştir. Destek ya mevcut değildir ya da belirli yaşam düzenlemelerine bağlıdır ve topluluk altyapısı evrensel olarak tasarlanmamıştır. Kaynaklar, engelli kişilerin topluluk içinde bağımsız yaşama imkânları geliştirmek yerine kurumlara yatırılmaktadır. Bu da vazgeçme, aileye bağımlılık, kurumlaşma, tecrit ve ayrımcılığa yol açmaktadır.
2. Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme Madde 19 engelli tüm kişilerin bağımsız yaşama ve topluma dâhil olma haklarını, yaşamlarını seçme ve kontrol etme özgürlüklerini tanıır. Maddenin kaynağında tüm insanların eşit olarak insan onuru ve haklarına sahip olarak doğdukları ve her bir insan hayatının eşit değerinde olduğu temel insan hakları ilkesidir.
3. Madde 19, engelli kişilerin hakkın süjesi ve aynı zamanda hakkın sahibi olduğunu vurgular. Sözleşmenin genel ilkeleri (Madde 3), özellikle bireyin doğasında olan onuruna, özerkliğine ve bağımsızlığına saygı (Madde 3 (a)) ve topluma tam ve etkili bir şekilde katılım ve dâhiliyeti (Madde 3 (c)) bağımsız yaşama ve topluma dâhil olma hakkının kaynağıdır. Sözleşmede kutsal kabul edilen diğer ilkeler de Madde 19'un yorumlanması ve uygulanması için gereklidir.
4. Toplumda bağımsız yaşama ve kapsayıcı yaşam, tarihsel olarak engelli kişilerin evrensel tasarım prensiplerine uygun kişisel yardım ve sosyal tesisler gibi farklı türden destekler sağlayarak nasıl yaşamak istediklerini kontrol altına alma iddialarından ortaya çıkmıştır.
5. Sözleşmenin gerekçesinde, Taraf Devletler birçok engelli kişinin yoksulluk içinde yaşadığını ve bu yoksulluğun etkisinin ele alınması ihtiyacını vurgular. Sosyal dışlamanın maliyeti bağımlılığın idame ettirilmesi gerektiği için yüksektir ve bu nedenle bireysel özgürlüklerle çatışır. Sosyal dışlama, aynı zamanda, engelli kişilerin ötekileştirilmesi sürecini besleyen olumsuz basmakalıp düşüncelere ek olarak şiddet, sömürme ve istismara yol açabilen toplumsal damgalama, tecrit ve ayrımcılığı da meydana getirir. Bağımsız yaşama haklarının (Madde 19) tanıtılması da dâhil olmak üzere engelli kişileri sosyal olarak dahil etmeyi amaçlayan politikalar ve somut eylem planları, bu kişilerin haklarından yararlanması, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun azaltılması için uygun maliyetli bir mekanizma sunar.
6. İşbu genel yorum Taraf Devletlere Madde 19'un uygulanmasında ve Sözleşmede öngörülen yükümlülüklerini yerine getirme hususunda rehberlik etmeyi amaçlamaktadır. Öncelikle her

bireyin bağımsız yaşama hakkından yararlanmasını ve topluma dâhil olmasını sağlama yükümlülüğü dikkate alınmıştır, ancak Sözleşmenin diğer hükümleriyle de ilgilidir. Madde 19, Sözleşmenin en geniş kapsamlı ve birçok alana hitap eden hükümlerinden biridir ve Sözleşmenin tam olarak uygulanabilmesi için ayrılmaz bir unsur olarak görülmelidir.

7. Madde 19, ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar kadar sivil ve siyasi hakları da içerir ve insan haklarının karşılıklı ilişkisi, birbirine bağlılığı ve bölünmezliği açısından bir örnek teşkil eder. Bağımsız yaşama ve topluma dahil olma hakkı ancak, bu normda belirtilen tüm ekonomik, sivil, sosyal ve kültürel haklar yerine getirilirse gerçekleştirilebilir. Uluslararası insan hakları hukuku derhal etkisini gösteren ve zaman içerisinde aşamalı olarak gerçekleştirilebilen yükümlülükler öngörür. 1 Gerek sivil ve siyasi haklar gerek sosyal, ekonomik ve kültürel haklar söz konusu olduğunda tamamen gerçekleştirilmesi aşamalı olarak yapılması gereken yapısal değişiklikleri gerektirmektedir.
8. Madde 19, insan yaşamına yönelik kültürel yaklaşımların çeşitliliğini yansıtır ve içeriğinin belirli kültürel normlara ve değerlere karşı önyargılı olmamasını sağlar. Bağımsız yaşama ve topluma dâhil olma insan yaşamının temel bir evrensel değeridir ve engellilik bağlamında da uygulanmaktadır. Bu, kişinin yaşamını etkileyen kararlar üzerinde seçim özgürlüğü ve egemenliğini maksimum düzeyde kendi kaderini tayin etme ve toplumdaki karşılıklı bağımlılıkla kontrol etme anlamına gelir. Bu hak ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi bağlamda farklı ol Bu hak ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi bağlamlarda farklı olarak etkili bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Bağımsız yaşama ve topluma dâhil olma hakkı, ırk; renk; köken; cinsiyet; hamilelik ve annelik durumu; medeni, aile veya kısıtlılık durumu; cinsiyet eşitliği; cinsel yönelim; dil; din; siyasi veya diğer düşünceler; ulusal, etnik, yerli veya sosyal köken; göçmen, sığınma talep eden veya mülteci statüsü, ulusal bir azınlığa, ekonomik veya mülkiyet durumuna ait olma hali; sağlık durumu; genetik veya hastalığa karşı diğer yatkınlık; doğum ve yaş; veya başka herhangi bir duruma bakmaksızın tüm engelli kişileri ifade eder.
9. Madde 19'da yer alan hak, uluslararası insan hakları hukukunda kökleşmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Madde 29'da bir kişinin kişisel gelişimi ile toplumun bir parçası olmanın birbirine bağlılığına işaret eder: "Herkesin, kişiliğinin serbestçe ve tam gelişmesine olanak veren topluma karşı ödevleri vardır." Madde 19, sivil ve siyasi haklar kadar ekonomik, sosyal ve kültürel haklara da dayanır: serbestçe hareket etme hakkı ve seyahat özgürlüğü (Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 12) ve uygun giyinme, yemek ve barınmayı da kapsayan yaşama standardı hakkı (Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 11), ve bağımsız yaşama ve topluma dâhil olma hakkına temel oluşturan temel iletişim hakları. Hareket özgürlüğü, yeterli bir yaşam standardı ve kişinin tercih ve kararlarını anlama ve bunlara sahip olma yeteneği, insanlık onurunun ve bir insanın özgür gelişmesinin vazgeçilmez koşullarını oluşturur.²
10. Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi kadın erkek eşitliğini vurgular ve kadına karşı her tür ayrımcılığı kınar. (Madde 1) Sözleşme, kadın ve erkek arasındaki hukuki ehliyet ve ehliyetin kullanılması da dâhil olmak üzere hukuki konulardaki eşitliği tekrar onaylar. (Madde 15 (2)). Ayrıca Taraf Devletlerden seyahat özgürlüğü ve ikamet yerlerini ve evlerini seçme özgürlüğü ile ilgili hukukta aynı hakları tanınmasını talep eder. (Madde 15 (4)).
11. Çocuk Hakları Sözleşmesi Madde 9 uyarınca "yetkili makamlar uygulanabilir yasa ve usullere göre ve temyiz yolu açık olarak, ayrılığın çocuğun yüksek yararına olduğu yolunda karar vermedikçe, Taraf Devletler, çocuğun; ana-babasından, onların rızası dışında ayrılmamasını güvence altına alırlar." Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, Madde 18 (2)'de belirtildiği üzere

¹ Bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Taraf Devletlerin yükümlülüklerinin niteliği üzerine genel yorum No. 3 (1990), para. 1-2.

² Bkz. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, mad. 22; İnsan Hakları Komitesi, dolaşım serbestisi üzerine genel yorum No. 27 (1997), para. 1; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, uygun barınma üzerine genel yorum No. 4 (1991), para. 7.

“Sözleşmede belirtilen hakların güvence altına alınması ve geliştirilmesi için çocuğun yetiştirilmesi konusundaki sorumluluklarını kullanmada ana-baba ve yasal vasilerin durumlarına uygun yardım yaparlar.” Ek olarak, Madde 20 (1) “geçici ve sürekli olarak aile çevresinden yoksun kalan veya kendi yararına olarak bu ortamda bırakılması kabul edilmeyen her çocuğun, Devletten özel koruma ve yardım görme hakkına sahip olacağını” ve Madde 20 (2) “Taraf Devletlerin bu durumdaki bir çocuk için kendi ulusal yasalarına göre, uygun olan bakımı sağlayacaklarını” belirtir. Engellilik gerekçesiyle sağlanan alternatif bakım ayrımcılık teşkil edecektir.

12. Madde 23 (1) tüm engelli çocukların yaşamlarını onur içinde kendi kendine yeterliklerini sağlayan ve topluma aktif katılımlarını kolaylaştıran koşullar altında sürdürmesini sağlar. Çocuk Hakları Komitesi kurumlara yerleştirilen engelli çocukların sayıca fazlalığı konusunda endişelerini dile getirir ve Taraf Devletleri kurumlaşma karşıtı programlar aracılığıyla engelli çocukların çekirdek, geniş veya koruyucu aileleriyle yaşamlarını desteklemeye sevk eder.³
13. Eşitlik ve ayrımcılık yapmama, uluslararası insan hakları hukukunun temel prensiplerindedir ve tüm temel insan hakları belgelerinde yer alır. Engelli kişiler üzerine genel yorum No. 5'te (1994) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi "sosyal engellerin uygulanması yoluyla elde edilen ayrımcılık ve tecrit" in ayrımcılık olarak nitelendirildiğini vurgular. Ayrıca Madde 11 ile bağlantılı olarak, uygun standartta yaşama hakkının yalnızca yeterli yiyeceğe ulaşma, erişilebilir barınma ve diğer temel malzeme gereksinimlerinden ibaret olmadığını, aynı zamanda engelli kişilerin insan haklarına ilişkin destek hizmetlerinin, yardımcı cihazların ve teknolojilerin elverişliliğini de kapsadığını belirtir.
14. Madde 19 ve işbu genel yorumun içeriği, Birleşmiş Milletler Konut ve Sürdürülebilir Yerleşmeler Konferansı (Habitat III) tarafından 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiş Yeni Kent Gündemi'nin uygulamasına rehberlik etmeli ve desteklemelidir. Yeni Kentsel Gündem Yeni Kent Gündemi, kapsayıcı, adil, güvenli, sağlıklı, ulaşılabilir, ekonomik, esnek ve sürdürülebilir şehirler ve insan yerleşimlerini teşvik ederek herkesin eşit haklardan ve fırsatlardan yararlanabileceği şehirler ve insan yerleşimleri vizyonunu savunmaktadır. Madde 19 ile bağlı olarak, herkesin sosyal, ekonomik ve siyasi açıdan içerilmesini destekleyen Sürdürülebilir Gelişim Hedefi 10.2 ve herkese yeterli, güvenli ve ulaşılabilir barınma ve diğer hizmet imkânlarına erişimi sağlayan Hedef 11.1'in özel önemi vardır.
15. Engelli Kişilerin Haklarına Dair Komite, son on yılda Madde 19'un uygulanmasında kaydedilen gelişmelere dikkat çekti. Bununla birlikte, Komite, Madde 19 hedefleri ve ruhu ile uygulamasının kapsamı arasındaki boşluğu gözlemlemektedir. Mevcut engellerden bazıları şunlardır:
 - (a) Resmi yasalar ve uygulamalar ya da fiili olarak yaşam düzenlemeleri ile ilgili ikame karar verme yoluyla hukuki ehliyetinin reddi;
 - (b) Topluluk içinde bağımsız yaşamak için sosyal desteğin ve koruma planlarının yetersizliği;
 - (c) Kişisel yardım ve bireyselleştirilmiş destek sağlamayı amaçlayan yasal çerçeve ve bütçe tahsislerinin yetersizliği;
 - (d) Çocuklar da dâhil olmak üzere fiziksel ve düzenlemelere dayanan kurumlaşma, zorla tedavi;
 - (e) Kurumdan çıkarma stratejileri ve planlarının eksikliği ve kurumsal bakım ortamlarına yatırımın devam etmesi;
 - (f) Engelli kişilerin topluluğa dâhil edilmesini ve mevcut yardıma erişimini engelleyen negatif tutumlar, damgalama ve stereotipleştirme;

³ Bkz. Çocuk Hakları Komitesi, engelli çocukların hakları üzerine genel yorum No. 9 (2006), para. 47.

- (g) Topluluk içinde bağımsız yaşama hakkına ilişkin yanlış kanılar;
- (h) Ulaşım, sağlık hizmetleri, okullar, kamusal alanlar, konut, tiyatrolar, sinemalar, araçlar ve hizmetler ile kamu binaları gibi mevcut, kabul edilebilir, ekonomik, ulaşılabilir ve uyarlanabilir hizmetlerin ve tesislerin eksikliği;
- (i) Engelli kişilerin temsilcilik örgütlerinin katılımı da dâhil olmak üzere Madde 19'un uygun şekilde uygulanmasını sağlamak için yeterli izleme mekanizmalarının eksikliği;
- (j) Genel bütçe tahsislerinde engelliliğe yeterli imkân tanınmaması;
- (k) Taraf Devlette yerel makamlar ile toplum içinde bağımsız olarak yaşama şansı eşit olmayanların ihtilafıyla sonuçlanan isabetsiz âdemi merkezîyetçilik.

II. Madde 19'un Normatif İçeriği

A. Tanımlar

16. Mevcut genel yorumunda aşağıdaki tanımlar yer almaktadır:

- (a) **Bağımsız yaşam.** Bağımsız yaşam/bağımsız yaşama, engelli bireylere hayatlarını seçme ve kontrol etme ve yaşamlarıyla ilgili tüm kararları almalarını sağlamak için gerekli tüm araçların sağlanması anlamına gelir. Kişisel özerklik ve kendi kaderini tayin hakkı, ulaşım, bilgi, iletişim ve kişisel yardım, ikamet yeri, günlük rutin, alışkanlıklar, iyi istihdam, bireysel ilişkiler, kıyafetler, beslenme, hijyen ve sağlık hizmetleri, dini faaliyetler, kültürel faaliyetler ve cinsel ve üreme haklarının tümünü içeren bağımsız yaşamın temelini oluşturur. Bu faaliyetler kişinin kimliğinin ve kişiliğinin gelişimi ile bağlantılıdır: nerede ve kimle yaşadığımız, ne yemek yediğimiz, erken veya geç uyumayı, içeride ya da dışarda olmayı, masanın üzerinde masa örtüsü ve mumlar koymayı, evcil hayvan ya da müzik dinlemeyi sevmemiz gibi. Bunun gibi eylem ve kararlar bizim kim olduğumuzu belirler. Bağımsız yaşama kişinin özerkliği ve özgürlüğünün ayrılmaz bir parçasıdır ve her zaman tek başına yaşamak anlamına gelmez. Aynı zamanda, bütün günlük faaliyetleri kendi başında yapabilme kabiliyeti olarak yorumlanmamalıdır. Daha ziyade, Sözleşme Madde 3 (a)'da belirtildiği gibi, insan onuru ve bireysel özerkliğe saygı çerçevesinde seçim ve kontrol özgürlüğü olarak görülmelidir. Kişisel özerkliğin bir şekli olan bağımsızlık, engelli bir bireyin seçme ve kişisel hayat tarzını ve günlük aktivitelerinin kontrolünü eline alma imkânından mahrum olmaması anlamına gelir;
- (b) **Topluma dâhil olma.** Topluma dâhil olma hakkı, Sözleşme Madde 3 (c)'de yer alan tam ve etkili içerilme ve topluma katılma prensibi ile ilişkilidir. Sosyal yaşama ve halka sunulan hizmetlerin tümüne erişimi, engellilerin tam olarak dâhil edilmesini ve sosyal hayatın her alanına katılmalarını sağlamak için sunulan hizmetleri desteklemeyi içerir. Bu hizmetler, diğerlerinin yanı sıra konut, ulaşım, alışveriş, eğitim, istihdam, dinlenme aktiviteleri ve sosyal medya da dâhil olmak üzere halka sunulan diğer tüm imkân ve hizmetlerle ilişkilendirilebilir. Aynı zamanda bu hak, toplumdaki siyasi ve kültürel yaşama, halka açık toplantılar, spor karşılaşmaları, kültürel ve dini bayramlar ve engelli kişinin katılmak istediği diğer etkinliklerle ilgili tüm hizmet ve organizasyonlara erişim hakkını içermektedir;
- (c) **Bağımsız yaşama düzenlemeleri.** Bağımsız yaşama ve topluma dâhil olma, her türlü kuruluş dışında yaşama ortamlarını ifade eder. Bu "sadece" belirli bir binada veya yerde yaşamak değil; her şeyden önce, belli yaşam düzenlemelerinin uygulanması sonucunda kişisel seçim ve özerkliklerini kaybetmemekle alakalıdır. Ne yüzden fazla oturamayan geniş ölçekli kurumlar ne 5-8 oturamayan daha küçük grup evleri ne de bireysel evler kurum veya kurumlaşmanın diğer tanımlayıcı elementleri bulunuyorsa bağımsız yaşam düzeni olarak adlandırılabilir. Kurumlaştırılmış ortamların boyutu, adı ve düzeni farklılık gösterse de, belirli tanımlayıcı unsurlar vardır; örneğin yardımcıların başkalarıyla zorunlu bir şekilde paylaşılması ve kimden

yardım alınacağı üzerinde hiç veya sınırlı etkiye sahip olma; toplumdaki bağımsız yaşamdan izolasyon ve ayrışma; günlük kararlar üzerinde kontrol eksikliği; kiminle yaşayacağına dair seçimden yoksunluk; kişisel irade ve tercihlere bakılmaksızın rutinin katılığı; belirli bir otorite altında bir grup kişi için aynı yerde aynı faaliyetler; hizmet sunumunda ataerkil bir yaklaşım; yaşam düzenlemelerinin denetimi; ve genellikle aynı ortamda yaşayan engelli kişilerin sayısında da bir orantısızlık bunlara örnek gösterilebilir. Kurumsal ortamlar engelli kişilere belirli bir derecede seçim ve kontrol sunabilir; bununla birlikte, bu seçimler belirli yaşam alanları ile sınırlıdır ve kurumların ayırıcı karakterini değiştirmez. Bu nedenle, kurumlaşma karşıtı bireyi kurumdan çıkarıp topluma kazandırmaya yönelik politikalar, kurumsal ortamların kapatılmasının ötesine geçen yapısal reformların uygulanmasını gerektirmektedir. Büyük veya küçük grup evleri özellikle çocuklar için tehlikelidir, çünkü aile ile büyüme ihtiyacını karşılayamaz. “Aile gibi” kurumlar da yine de kurumdurlar ve bir aile tarafından bakımın yerini tutamazlar.

(d) **Kişisel Yardım.** Kişisel yardım, engelli kişi odaklı ve onun tarafından yönlendirilen engelli kişiye uygun insan desteğini ifade eder ve bir bağımsız yaşama aracıdır. Kişisel yardım şekilleri farklılık gösterse de, onu diğer kişisel yardım türlerinden ayıran bazı unsurlar vardır:

- (i) Kişisel yardım için finansman, kişiselleştirilmiş kriterler temelinde sağlanmalı ve insana yakışır istihdam için insan hakları standartlarını dikkate alınmalıdır. Finansman, herhangi bir yardım gerektiğinde ödeme yapmak için engelli kişi tarafından kontrol edilmeli ve engelli kişiye tahsis edilmelidir. Bireysel ihtiyaç değerlendirmesine ve bireysel yaşam koşullarına dayanmaktadır. Bireyselleştirilmiş hizmetler, daha az bütçe ve/veya daha yüksek kişisel ödeme sonucunu doğurmamalıdır;
- (ii) Kişisel yardım bire bir ilişkidir. Kişisel asistanlar, kişisel destek verilen kişi tarafından işe alınmalı, eğitilmeli ve denetlenmelidir. Kişisel asistanlar, kişisel destek verilen kişinin tam ve ücretsiz rızası olmadan “paylaşılmalıdır”. Kişisel asistanların paylaşılması, topluluğa kendiliğinden ve doğal katılımı sınırlayacak ve engelleyecektir;
- (iii) Hizmet sunumunun öz-yönetimi. Kişisel yardıma ihtiyaç duyan engelli bireyler, yaşam koşullarına ve tercihlerine göre hizmet sunumu konusunda kişisel kontrol derecelerini özgürce seçebilirler. “İşverenin” sorumlulukları reddedilse bile, engelli kişi her zaman soruların yönlendirilmesi gereken ve bireysel tercihlerine saygı gösterilmesi gereken kişi olarak yardımla ilgili kararların merkezinde kalır. Kişisel yardımın kontrolü, karar verme aşamasının desteklenmesi yoluyla uygulanabilir.

17. Destek hizmeti sağlayıcıları genellikle hizmetlerini “kişisel yardım” ya da “toplumsal yaşam” ve “bağımsız” terimlerini kullanarak yanlış bir şekilde tanımlamaktadırlar, oysa ki uygulamada bu tür hizmetler Madde 19'da belirtilen şartları yerine getirmemektedir. Başka şeylerin yanı sıra, belirli bir hizmetin yapılmasını diğerine bağlı kılan, iki veya daha fazla kişinin birlikte yaşamaları beklenen veya sadece özel yaşam düzenlemeleriyle sağlanabilecek zorunlu “paket çözümler”, Madde 19'a uygun değildir. Engelli kişinin özerkliğinin ve self-kontrolünün bulunmadığı kişisel yardım konsepti, Madde 19 ile uyumlu değildir. Enformel iletişim araçlarını (örneğin, yüz ifadesi, beden konumu ve seslendirme dahil olmak üzere temsilci olmayan araçlarla iletişim) kullananlar da dahil olmak üzere karmaşık iletişim gereksinimlerine sahip kişilere, kendi yönlerini ve kararlarını geliştirmelerini ve iletmelerini sağlayan uygun destekler sağlanmalıdır.

B. Madde 19, çerçeve madde

18. Madde 19, ayrımcılık yapılmamasını ve engelli bireylerin toplumda bağımsız olarak yaşama haklarının tanınmasını teyit etmektedir. Diğerleriyle eşit seçeneklere sahip olarak bağımsız

yaşama ve topluma dahil olma hakkı için, Taraf Devletler, engelli kişilerin topluma katılmaları ve tam anlamıyla içerilmeleri ile haklarından tam olarak yararlanmalarını kolaylaştıracak etkili ve uygun önlemler almalıdır.

19. Madde, başlığında açıkça belirtilen iki kavramı kapsamaktadır: bağımsız yaşama hakkı ve topluma dahil olma hakkı. Bağımsız yaşama hakkı, erişim ve fırsatlardan mahrum bırakılmadan kendini özgürleştirme hakkı olarak bireysel bir boyuta atıfta bulunurken, topluluğa dahil edilme hakkı, sosyal bir boyutu, yani kapsayıcı ortamları geliştirme konusunda olumlu bir hak gerektirmektedir. Madde 19’da belirtilen hak, her iki kavramı da kapsamaktadır.
20. Madde 19 açıkça engelli olan herkesi kapsar. Ne hukuki ehliyetinden tam veya sınırlı yoksunluk, ne de herhangi bir derecede destek ihtiyacı engelli kişilerin bağımsızlık ve bağımsız yaşama hakkını reddetmek veya sınırlamak için yeterlidir.
21. Engelli kişiler yüksek kişisel servis gerektiren kişiler olarak değerlendirildiğinde, Taraf Devletler kurumları tek çözüm olarak görmektedirler. Özellikler de kişisel servisler “çok masraflı” veya engelli kişiler dışarıda yaşamaktan “aciz” olarak görüldüğünde bu sonuç doğmaktadır. Zihinsel engelli kişiler, özellikle karmaşık iletişim gereksinimleri olan kişiler, diğerlerinin yanı sıra, sıklıkla kurumsal ortamların dışında yaşayamayacak şekilde değerlendirilir. Böyle bir gerekçe, entellektüel kapasiteleri, kendi kendini idare etme veya destek gereksinimleri ne olursa olsun, bağımsız yaşama ve topluma dahil olma hakkının kapsamını genişleten engelli herkese Madde 19’a aykırıdır.
22. Engelli bireylerin aktif olmayı seçmeleri ve kendi seçtikleri kültürlere ait olmaları için özgür olmaları ve toplumun üyeleri olarak yaşamları üzerinde aynı derecede bir seçim ve kontrol sahibi olmaları gerekmektedir. Bağımsız yaşam “önceden tanımlanmış” bireysel yaşam tarzının teşvik edilmesi ile uyumlu değildir. Engelli gençler, daha ileriki yaştaki engelliler için tasarlanmış ortamlarda yaşamaya zorlanmamalı ve term tersi de yapılmamalıdır.
23. Tüm cinsiyetlerdeki engelli kişiler hak sahibidirler ve Madde 19’da yer alan eşit korumadan faydalanırlar. Tüm uygun tedbirler kadının tam gelişimi, ilerlemesi ve güçlendirilmesini sağlamak için alınmalıdır. Engelli lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel ve interseks bireyler Madde 19 uyarınca eşit koruma ve dolayısıyla kişisel ilişkilerine saygı haklarını kullanabilmelidir. Ayrıca, bağımsız olarak yaşama ve topluma dahil olma hakkı, herhangi bir yaş grubuna, etnik gruba, planlanmış kastına veya dilsel ve/veya dini azınlığa ait engelli kişilerin yanı sıra göçmen, sığınmacı ve mülteci kişilerin korunmasını da kapsamaktadır.

C. Madde 19 (a)

24. Nasıl, nerede ve kiminle yaşanacağını seçmek ve karar vermek, bağımsız yaşama ve toplumda yer alma hakkının ana fikridir. Bu nedenle, bireysel seçim, yerleşim yeriyle sınırlı değildir, bir kişinin yaşamsal düzenlemelerinin tüm yönlerini içerir; günlük program ve rutin, bir kişinin özel ve kamusal alanları kapsayan, her gün ve uzun vadede yaşam biçimini de kapsar.
25. Çoğunlukla, engelli kişilerin seçim yapma imkanı yoktur çünkü seçenekler kısıtlıdır. Ailenin gayri resmi desteğinin tek seçenek olduğu, kurum dışında bir yerde destek alma imkanının bulunmadığı, barınma imkanlarının erişilebilir olmadığı ve desteğin sağlanmadığı veya desteğin yalnızca grup evleri veya kurumlar gibi belirtilen biçimlerde verildiği durumlar buna örnektir.
26. Ayrıca, engelli bireylerin, mevcut seçimler ve / veya vesayet kanunu ve benzeri yasal normlardan kaynaklanan yasal kısıtlamalara ve erişime imkan tanımayan benzer yasal normlara ilişkin bilgi eksikliği nedeniyle bireysel tercihlerini kullanmalarına izin verilmeyebilir. Resmi yasalar olmasa bile, aileler, bakıcılar veya yerel makamlar gibi diğer kişiler, bazen ikame karar mekanizmaları olarak hareket ederek kontrolü tercih eder ve bireyin tercihlerini kısıtlanırlar.

27. Hukuk kişiliği ve yasal kapasite, engelli kişiler için toplum içinde bağımsız yaşamın gerçekleştirilmesinin temelidir. Bu nedenle, Madde 19 Sözleşme'deki Madde 12'de belirtildiği ve Komite'nin yasa önünde eşit olarak tanınmaya ilişkin 1 no'lu genel yorumunda (2014) açıklandığı üzere yasal kapasitenin tanınması ve kullanılması ile bağlantılıdır. Ek olarak, Madde 14'te belirtildiği ve ilgili kılavuzlarda detaylandırıldığı üzere, engellilik temelinde mutlak alıkonulma yasağı ile bağlantılıdır.⁴

D. Madde 19 (b)

28. Bireysel destek hizmetleri, tıbbi, sosyal ya da gönüllü bakımdan ziyade bir hak olarak düşünülmelidir. Engelli birçok kişi için, bireysel destek hizmetine erişim, topluluk içinde bağımsız yaşamak için bir ön şarttır. Engelli bireyler, bireysel gereksinimlerine ve kişisel tercihlerine göre hizmeti ve hizmeti sağlayanları seçme hakkına sahiptir ve bireyselleştirilmiş destek, “kullanıcı”nın gereksinimlerine uyum sağlamak için yeterince esnek olmalıdır. Bu, Taraf Devletlere, bireylerin gereksinimleri ve tercihleri doğrultusunda toplum içinde bağımsız olarak yaşamalarını engelleyen unsurlara pratik çözümler tanımlayabilmesi için yeterli sayıda nitelikli uzman bulunmasını sağlama yükümlülüğü getirmektedir.
29. Alt paragraf (b), destek hizmetleri kategorisine giren çeşitli kişiselleştirilmiş hizmetleri belirler. Bunlar, ev içindeki hizmetlerle sınırlı değildir; aynı zamanda istihdam, eğitim, siyasi ve kültürel katılım; ebeveynliği destekleme ve akrabalara/diğer kişilere ulaşma imkanı; siyasi ve kültürel yaşama katılım; ilgi alanları ve etkinlikler; dinlenme ve seyahat alanlarını da kapsamalıdır.
30. Bireysel destek hizmetleri, Taraf Devletin kültürel, ekonomik ve coğrafi özelliklerine göre ad, tür veya kategori olarak farklılık gösterebilir, fakat tüm destek hizmetlerinin topluluk içinde yaşamının desteklenmesi, diğerlerinden tecrit ve ayrışmayı önlemek için tasarlanması ve amaç için uygun olması gerekmektedir. Bu destek hizmetlerinin amacının, topluma tam katılımın gerçekleştirilmesi olması önem taşır. Bu nedenle, ayrıştıran ve kişisel özerkliği sınırlayan herhangi bir kurumsal destek hizmet biçimine Madde 19 (b) kapsamında izin verilmez.
31. Ayrıca, tüm destek hizmetlerinin normun genel amacını destekleyen bir biçimde tasarlanması ve sunulması gerektiğini akılda tutmak da önemlidir: tam, bireyselleştirilmiş, kişinin kendi seçimi olan ve etkili içerilme ve katılım ile bağımsız olarak yaşamak.

E. Madde 19 (c)

32. Maddenin bu bölümünde sözü edilen hizmetler ve olanaklar, engellilere özgü olmayan destek hizmetleri ve toplumdaki genel nüfus için söz konusu olan olanaklardır. Bunlar, konut, halk kütüphaneleri, hastaneler, okullar, ulaşım, mağazalar, marketler, müzeler, internet, sosyal medya ve benzeri gibi çok çeşitli tesis ve hizmetleri kapsamaktadır. Bunlar, toplum içinde engelli herkes için evrensel olarak erişilebilir, kabul edilebilir ve uyarlanabilir olmalıdır.
33. Sosyal tesislerin, araç ve hizmetlerin erişilebilirliğinin yanı sıra, kapsayıcı, erişilebilir istihdam, eğitim ve sağlık hizmetleri hakkının kullanılması, engelli kişilerin topluluğa dahil edilmesi ve katılımı için gerekli şartlardır. Çeşitli kurumsuzlaştırma programları, kurumların, büyüklükleri ne olursa olsun, yalnızca kapatılmasının yeterli olmadığını göstermiştir. Bu tür reformlara, farkındalık programları dahil olmak üzere kapsamlı hizmet ve toplum geliştirme programları eşlik etmelidir. Toplum içinde genel erişilebilirliği geliştirmek için tasarlanan yapısal reformlar, engelliliğe özgü hizmetlere olan talebi azaltabilir.
34. Maddenin kapsamı açısından, Madde 19, güvenli ve yeterli barınma, bireysel hizmetler, sosyal tesisler ve hizmetlere erişimi kapsamaktadır. Barınma, topluluğa başkalarıyla eşit koşullarda

⁴ Bkz Çocuk Hakları Komitesi, engelli çocukların hakları üzerine genel yorum No. 9 (2006), para. 47.

yaşama seçeneğine sahip olmak demektir. Eğer barınma sadece özel olarak tasarlanmış alanlarda sağlanıyorsa ve engelli kişilerin aynı binada, sitede veya mahallede yaşaması şeklinde düzenlenmişse, Madde 19 uygun şekilde uygulanmamış demektir. Engelli bireylere, tek başlarına ya da bir ailenin bir parçası olarak yaşamalarını sağlayan erişilebilir konutlar, engelli bireylerin seçim yapma hakkı ve imkanlarının sağlanması için yeterli sayıda mevcut olmalıdır. Bu amaçla, engelsiz yeni konut inşaatı ve mevcut konut yapılarının engelsiz uyumlaştırılması gerekmektedir. Ayrıca, konutlar engelli kişilere uygun fiyatlı olmalıdır.

35. Destek hizmetleri, kentsel veya kırsal alanlarda yaşayan engelli herkesin güvenli fiziki ve coğrafi erişimi için mevcut olmalıdır. Düşük gelirli insanlar düşünülerek hesaplı olmalıdır. Aynı zamanda kabul edilebilir olmalıdır, bu da onların standart kalitede olmaları ve cinsiyet, yaş ve kültürel olarak hassas olmaları gerektiği anlamına gelir.
36. Kişisel seçim ve kendi kendini kontrol etmeye izin vermeyen bireyselleştirilmiş destek hizmetleri, toplum içinde bağımsız olarak yaşamayı sağlamaz. Kombine konut ve destek hizmeti (kombine “paket” olarak sağlanır) olarak sunulan destek hizmetleri genellikle engelli kişilere maliyet verimliliği önceliğine dayanarak sunulur. Bununla birlikte, bu önceliğin kendisi ekonomik açıdan çürütülebilirken, maliyet verimliliğinin unsurları, söz konusu insan hakkının özünü geçersiz kılmamalıdır. Engelli bireylerden birtakım kurallara dayanarak kişisel yardım ve asistanlarını paylaşması söz konusu olmamalıdır; bu sadece onların tam ve özgür rızasıyla yapılmalıdır. Seçme imkanı, topluluk içinde bağımsız olarak yaşama hakkının üç temel unsurundan biridir.
37. Eşit destek hizmetlerine erişim hakkı, engelli bireylerin toplumdaki tesis ve hizmetlerle ilgili süreçlere katılımını sağlamayı gerektirir. Buna göre, tesis ve hizmetler özel gereksinimlere cevap vermeli, cinsiyet ve yaşa duyarlı olmalı ve engelli kişilerin topluma spontone katılımını sağlamalıdır. Çocuklar için, bağımsız yaşama ve topluma dahil olma hakkının temeli aile içinde büyüme hakkını zorunlu kılar.

F. Temel Unsurlar

38. Komite, bağımsız yaşama ve topluma dahil olma hakkının kullanılmasını sağlayacak standart asgari destek seviyesinin gerçekleştirilmesinin her Taraf Devlet tarafından yerine getirilmesi için, Madde 19'daki temel unsurlarının belirlenmesini önemli bulmaktadır. Taraf Devletler, Madde 19'un temel unsurlarına her zaman, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde, saygı gösterilmesini sağlamalıdır. Bu temel unsurlar şunlardır:
 - (a) Genel yorum No:1 doğrultusunda engelliliğin türünden bağımsız olarak hukuki ehliyet sahibi olma hakkını sağlamak;
 - (b) Konutlara erişimde ayrımcılık yapmamak ve yeni/yenilenmiş konutların erişilebilir olmasına izin veren zorunlu yapı düzenlemelerini kabul etmek;
 - (c) Toplum içinde engellilerin bağımsız yaşaması için somut bir eylem planı geliştirmek, toplum içinde bağımsız yaşama yönelik resmi destekleri kolaylaştırmak için adımlar atmak, bu sayede aile yanında yaşamak gibi informal desteği tek seçenek olmaktan çıkarmak;
 - (d) Engelli kişilerin sosyal medyaya katılımı da dahil olmak üzere toplumsal eşitliği sağlamaya yönelik temel ana akım hizmetlere erişilebilirlik gerekliliklerine ilişkin mevzuat, plan ve rehberler geliştirmek, uygulamak, izlemek ve bunlara aykırı hareket edilmesi durumunda yaptırım öngörmek; ve evrensel tasarım temelinde olmaları dahil bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesini ve korunmasını sağlamak üzere bu teknolojiler konusunda yeterli yetkinliği sağlamak
 - (e) Somut eylem planı geliştirmek ve temel, kişiselleştirilmiş, paylaşımı gerektirmeyen, hak temelli ve engellilik özelinde destek hizmetleri ve diğer hizmet türleri geliştirmeye ve uygulamaya yönelik adımlar atmak;

- (f) Madde 19'un içeriğinin gerçekleştirilmesi için usulüne uygun olarak gerekçelendirilmediği veya uluslararası hukuktan kaynaklanmadığı sürece geriletici önlemlerin alınmadığından emin olmak;
- (g) Kurumlarda yaşayanlar da dahil olmak üzere engelliler hakkında tutarlı nicel ve nitel veriler toplamak;
- (h) Kapsayıcı ve erişilebilir bağımsız yaşam hizmetleri geliştirmek için bölgesel finansman ve kalkınma işbirliği için finansman da dahil olmak üzere uygun herhangi bir fon kullanmak.

III. Taraf Devletlerin Yükümlülükleri

39. Taraf Devletlerin yükümlülükleri, insan haklarının doğasını ya mutlak ve hemen uygulanabilir (medeni ve siyasi haklar) ya da aşamalı olarak uygulanabilir (ekonomik, sosyal ve kültürel haklar) olarak yansıtmalıdır. Madde 19 (a), kişinin nerede, kiminle ve nasıl yaşayacağını seçme hakkı, medeni ve siyasi bir hak olduğu için hemen uygulanabilir kategorisindedir. Madde 19 (b), bireyselleştirilmiş destek hizmetlerine erişim hakkı ekonomik, sosyal ve kültürel bir haktır. Madde 19 (c), yani hizmet ve tesislere erişim hakkı, erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojileri, web siteleri, sosyal medya, sinemalar, kamu parkları, tiyatrolar ve spor tesisleri gibi birçok temel hizmeti kapsayan ekonomik, sosyal ve kültürel bir haktır ve sosyal ve kültürel amaçlara hizmet eder. Aşamalı gerçekleştirme, engelli bireylere yönelik destek hizmetleri geliştirmek için somut stratejiler, eylem planları ve kaynakların tasarlanması ve benimsenmesi yönündeki acil yükümlülüğü de beraberinde getirmektedir.
40. Saygı duyma yükümlülüğü sadece negatif bir edim yüklemeyiz; Pozitif tarafı da vardır, ve bu yönüyle Taraf Devletlerin Madde 19'daki belirtilen hiçbir hakkın Devlet veya özel kuruluşlar tarafından ihlal edilmemesini sağlamak için gerekli tüm tedbirleri almasını gerektirmektedir.
41. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların aşamalı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak için, Taraf Devletlerin mevcut kaynaklarının maksimum seviyesine ulaşmak için adım atmaları gerekmektedir.⁵ Bu adımlar hemen veya makul bir süre içinde alınmalıdır. Bu adımlar kasıtlı, somut, hedeflenmiş olmalı ve uygun tüm araçları kullanmalıdır.⁶ Toplumda bağımsız yaşama hakkının sistematik olarak gerçekleştirilmesi, yapısal değişiklikler gerektirir. Özellikle bu, her şekilde kurumsallaşmadan kurtulmak için gereklidir.
42. Taraf Devletlerin, engelli kişilerin temsilcilerine yakın ve saygılı bir şekilde danışarak, yeterli zaman ve kaynak kullanımıyla, kurumsallaşmış ortamların yerini bağımsız yaşam destek hizmetleriyle değiştirmek için stratejik planlama yapma zorunluluğu vardır. Taraf Devletler, engelli bireylerin topluma tam olarak dahil olmasını sağlamak için temsilci örgütleri aracılığıyla engelli kişilerle doğrudan istişare halinde geçiş planları geliştirmelidir.
43. Bir Taraf Devlet, örneğin, ekonomik veya mali krize tepki olarak, Madde 19'a ilişkin gerileyici tedbirleri uygulamaya koymaya çalıştığı zaman, Devlet, bu tür tedbirlerin geçici, gerekli, Madde 19'ın özüne saygılı olduğunu ve ayrımcı olmadığını kanıtlamak zorundadır.⁷
44. Aşamalı gerçekleştirmenin görevi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmada gerileyici önlemlere karşı bir varsayım da gerektirir. Bu tür önlemler engelli kişileri bağımsız

⁵ Bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme mad. 2 (1) ve Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme mad. 4 (2).

⁶ Bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, genel yorum No. 3 para. 2.

⁷ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Başkanı tarafından, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesine Taraf Devletlere hitaben yazılmış 16 Mayıs 2012 tarihli mektup. Şu adreste mevcuttur: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCESCR%2fSUS%2f6395&Lang=en.

yaşama ve topluma dahil olma hakkından tam olarak yararlanmalarından mahrum eder. Sonuç olarak, gerileyici tedbirler Madde 19'un ihlali anlamına gelmektedir.

45. Taraf Devletlerin, mevcut genel yorumda belirtildiği gibi toplum içinde bağımsız olarak yaşama hakkının asgari temel yükümlülükleri konusunda gerileyici tedbirler alması yasaktır.
46. Taraf Devletler, engelli bireylere veya gruplara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve bağımsız olarak yaşama ve topluma katılım hakkını güvence altına almak için derhal hareket etme yükümlülüğü altındadır. Bu, Taraf Devletlerin, engellilerin yaşayacakları yeri seçmelerini, uygun ve erişilebilir konaklamaya erişimlerini, barınmalarını ya da bağımsızlıklarının gerektirdiği gibi genel tesis ve hizmetlere erişimlerini engelleyen politikaları, yasaları ve uygulamaları derhal kaldırmalarını veya ıslah etmelerini gerektirir. Makul bir konaklama sağlama yükümlülüğü (Madde 5 (3)) de aşamalı gerçekleştirmeye tabi değildir.

A. Saygı Duyma Yükümlülüğü

47. Saygı duyma yükümlülüğü, Taraf Devletlerin, doğrudan veya dolaylı olarak bağımsız yaşama ve topluma dahil olma hakkının kullanılmasına müdahale etmekten kaçınmalarını gerektirir. Taraf Devletler, engelli kişilerin nerede, kiminle ve nasıl yaşacağına dair seçeneklerini doğrudan ya da dolaylı olarak kısıtlayan düzenlemeler de dahil olmak üzere hiçbir yolla herhangi bir kimsenin toplumda bağımsız yaşama hakkını erişimini kısıtlamamalı ya da inkar etmemelidir. Taraf Devletler, Madde 19'da belirtilen hakların kullanılmasını engelleyen yasaları ıslah etmelidirler.
48. Yükümlülük, Taraf Devletlerin, genel hizmet ve tesislerin yanı sıra destek hizmetlerine erişimi engelleyen yasaları, politikaları ve yapıları yürürlükten kaldırmaları ve bunlardan kaçınmalarını da gerektirmektedir. Ayrıca ruh sağlığı hizmetleri veya diğer engelliliğe özgü sebepler ile iradelerine aykırı olarak kapatılmış tüm bireyleri serbest bırakma yükümlülüğü getirmektedir. Ayrıca, bütün vesayet biçimlerinin yasaklanmasını ve kişi yerine karar alma rejimini desteklenmiş karar alma alternatifleri ile değiştirme yükümlülüğünü de içerir.
49. Engelli kişilerin Madde 19 kapsamındaki haklarına saygı gösterilmesi, Taraf Devletlerin kurumlaşmayı sona erdirmesi gerektiği anlamına gelir. Taraf Devletler tarafından yeni kurumlar inşa edilemez, ya da eski kurumlar, bina sakinlerinin fiziksel güvenliğini korumak için gerekli en acil önlemlerin ötesinde yenilenemez. Kurumlar genişletilmemeli, kurumların eski sakinleri ayırdığı zaman yeni konut sakinleri alınmamalı ve kurumlar ile bağlantısı olan "uydu" yaşam düzenlemeleri, yani bireysel yaşam (daireleri veya bekar evleri) gibi görünen, ancak kurumlar etrafında dönen düzenlemeler kurulmamalıdır.

B. Koruma Yükümlülüğü

50. Koruma yükümlülüğü, aile üyelerinin ve üçüncü kişilerinin doğrudan veya dolaylı olarak engelli bireylerin toplum içinde bağımsız yaşama hakkından yararlanmalarına müdahale etmelerine karşın Taraf Devletlerin önlem almasını gerektirir. Koruma görevi, Taraf Devletlerin, aile üyeleri ve üçüncü tarafların, arazi sahiplerinin veya hizmet sağlayıcıların Madde 19'nun içerdiği haklardan yararlanmayı engelleyen davranışlarını yasaklayan yasa ve politikaları uygulamaya koymasını gerektirir.
51. Taraf Devletler, kamu ya da özel fonların mevcut kurumların yenilenmesi, bakımı ya da diğer kurumlaşma biçimleri için harcanmamasını sağlamalıdır. Ayrıca, Taraf Devletler özel kurumların "toplumsal yaşam" kisvesi altında kurulmamasını temin etmelidir.
52. Destek, servis sağlayıcısının çıkarlarına değil, daima bireysel gereksinimlere dayanmalıdır. Taraf Devletler, hizmet sağlayıcılarını izlemek için mekanizmalar oluşturmalı, engelli kişileri ailede saklı kalmaktan ya da kurumlarda izole olmaktan, çocukları terkedilmekten veya kurumlaşmaktan koruyacak önlemler almalı ve üçüncü kişilerce engelli kişilere uygulanabilecek şiddet durumlarını tespit etmek için uygun mekanizmalar oluşturmalıdır. Taraf

Devletlerin, kurumların müdürleri ve yöneticilerinin konut sakinlerinin koruyucu pozisyonuna gelmesini de engellemesi gerekir.

53. Koruma görevi, aynı zamanda, bireylerin veya grupların belirli hizmetlerin sağlanmasından dışlanması gibi ayrımcı uygulamaların yasaklanmasını da içerir. Taraf Devletler, üçüncü kişilerin, bağımsız olarak yaşamaya ve topluma dahil olmalarına yönelik pratik veya prosedürel engeller koymalarını yasaklamalı ve engellemelidir; örneğin, sunulan hizmetlerin toplumda bağımsız olarak yaşamaya uygun olmasını ve konut kiralarken engelli kişilerin dezavantajlı duruma düşmemesini temin etmelidir. Kütüphaneler, yüzme havuzları, halka açık parklar/mekanlar, dükkanlar, postaneler ve sinemalar gibi halka açık olan genel toplum hizmetleri, Komite'nin 2 no'lu genel yorumunda da belirtildiği gibi, engelli kişilerin ihtiyaçlarına uygun ve erişilebilir olmalıdır.

C. Yerine Getirme Yükümlülüğü

54. Yerine getirme yükümlülüğü, Sözleşmede güvence altına alınan bağımsız yaşama ve topluma dahil olma hakkının tam olarak gerçekleşmesini sağlamak için uygun yasal, idari, finansal, yargısal, programatik, reklamsal ve diğer tedbirleri teşvik etmeyi, kolaylaştırmayı ve sağlamayı gerektirir. Yerine getirme yükümlülüğü, Taraf Devletlerin, bağımsız olarak yaşama hakkının tam olarak gerçekleşmesine yönelik pratik engelleri ve engelli kişilere karşı önyargıları ortadan kaldırmaya yönelik tedbirleri almasını ve erişilemeyen konut, tesis ve araçlar ile erişimin kısıtlı olduğu engelli destek hizmetlerine erişimin sağlanmasını gerektirmektedir.
55. Taraf Devletler, engelli aile üyelerinin bağımsız yaşama ve topluluğa dahil olma haklarını gerçekleştirmeleri konusunda ailesinde engelli birey olan herkesi desteklemelidir.
56. Yasalar, politikalar ve programlar uygulanırken, Taraf Devletler, toplum içinde bağımsız olarak yaşamakla ilgili her konuda, özellikle destek hizmetlerini geliştirirken ve destek hizmetlerine yatırım yaparken, temsilci örgütleri aracılığıyla engelli bir çok farklı kişiyi yakından incelemeli ve aktif olarak dahil etmelidir.
57. Taraf Devletler, kurumlaşmadan kurtulmak için bir strateji ve somut bir eylem planı benimsemelidir. Yapısal reformların uygulanması, engellilerin toplum içindeki erişilebilirliğinin artırılması ve toplumdaki tüm engelli bireylerin topluma dahil edilmesi konusunda bilinçlendirilmesini içermelidir.
58. Kurumlaşma karşıtlığı aynı zamanda, kapsamlı bir stratejinin bir parçası olarak kurumların kapatılmasını, kurumlaştırıcı düzenlemelerin ortadan kaldırılmasını ve bireyselleştirilmiş planlar da dahil olmak üzere bir dizi bireysel destek hizmetinin kurulmasını da içeren sistemli bir dönüşüm gerektirmektedir. Bu nedenle, yerel yönetimler de dâhil olmak üzere, hükümetin tüm düzeylerinde ve sektörlerinde reformlar, bütçe tahsisi ve uygun davranışsal değişiklikleri sağlayan koordine bir hükümetlerarası yaklaşım gereklidir.
59. Toplumda bağımsız olarak yaşamayı destekleyecek programlar engellilikle ilgili masrafları karşılamalıdır. Ayrıca, yeterli sayıda erişilebilir ve uygun fiyatlı konut biriminin mevcudiyetinin sağlanması kurumlaşmadan kurtulmak için çok önemlidir. Konut erişiminin, engelli bireylerin özerkliğini ve bağımsızlığını azaltan gerekliliklere bağlı olarak şarta bağlanmaması da önemlidir. Kamuya açık binalar ve alanlar ile tüm ulaşım şekilleri engelli kişilerin gereksinimlerini karşılayacak şekilde tasarlanmalıdır. Taraf Devletler, engellilerin toplumda bağımsız olarak yaşama hakkını gerçekleştirmeye yönelik fonları yeniden tahsis etmek için derhal adım atmalıdırlar.
60. Engelli destek hizmetleri erişilebilir, elverişli, uygun maliyetli, kabul edilebilir ve engelli herkese uyarlanabilir ve farklı yaşam koşulları ile cinsiyet, yaş, ulusal veya etnik köken, dil, din, cinsel kimlik gibi bireysel durumlara duyarlı olmalıdır. İnsan hakları engellilik modeli, engelli kişilerin, gerek duyulan destek hizmetlerinin türü ve miktarı fark etmeksizin herhangi bir sebeple hariç tutulmasına izin vermemektedir. Kişisel yardım dahil olmak üzere destek

hizmetleri, ücretsiz ve bilgilendirilmiş rızaya dayalı bir karara dayanmadıkça başkalarıyla paylaşılmamalıdır.

61. Taraf Devletlerin, yardıma erişim için uygunluk kriterleri nezdinde değerlendirme, engelliliğe yönelik insan hakları yaklaşımına dayanmalı; kişinin engelinden ziyade toplumdaki engellerden ötürü duyduğu gereksinimlerine odaklanmalı; kişinin istek ve tercihlerini hesaba katmalı; ve karar verme sürecine engelli kişilerin tam katılımını sağlamalıdır.
62. Sakatlık indirimi gibi para transferleri, Taraf Devletlerin, engelli kişilere Sözleşme'deki Madde 19 ve 28 uyarınca sağladıkları destek biçimlerden birini temsil eder. Bu tür para transferleri genellikle engellilikle ilgili masrafları gözetir ve engellilerin topluma tam olarak dahil edilmesini kolaylaştırır. Para transferleri ayrıca, engelli kişilerin karşılaşabileceği yoksulluk ve aşırı yoksulluk durumlarıyla mücadele eder. Taraf Devletler, ekonomik kriz dönemlerinde gelirleri düşürerek ya da yukarıdaki 38. paragrafta belirtilen insan hakları standartlarına aykırı tasarruf tedbirleri alarak engelli kişilerin yaşadıkları sıkıntıyı arttırmamalıdır.
63. Engelli bireylere yönelik destek, kişiselleştirilmiş bir yaklaşımla değerlendirilmeli ve spesifik faaliyetlere ve engelli kişilerin topluluğa dahil edilmeleri önündeki gerçek engellere göre şekillendirilmelidir. Değerlendirme, engelli kişilerin zaman içinde farklılaşan etkinliklere katılması için erişimin gerektiğini farkında olmalıdır. Taraf Devletler, para transferleri/kişisel bütçeler de dahil olmak üzere çeşitli yollarla desteğin kişiselleştirilmesini sağlamalıdır. Ayrıca, kırsal ve/veya kentsel alanlarda yaşarken engelli kişilerin karşılaştıkları zorlukları dikkate almalıdır.
64. Taraf Devletler, toplumdaki bağımsız yaşam ve destek hizmetleri seçimleri konusunda bilinçli karar verme için gerekli olan güncel ve doğru bilgileri sağlamalı ve yaymalıdır. Bu, Braille, işaret dili, dokunsal ve Kolay Okuma formatları, alternatif ve güçlendirici iletişim modları dahil olmak üzere erişilebilir formatlarda olmalıdır.
65. Devletler, hizmet personeli, karar verme yetkisine sahip kimseler ve engelli kişilere yönelik hizmetleri izleyen devlet memurları da dahil olmak üzere engellilikle ilgili hizmetlerde çalışan ya da çalışmak üzere olan personelin, teori ve pratikte toplum içinde bağımsız yaşama konusunda yeterince eğitilmiş olmasını sağlamalıdır. Devletler ayrıca, Madde 19 ile uyumlu olarak engelli bireylere sosyal destek sağlamaya yönelik başvuru yapan kurumları ve görevlerini nasıl yerine getirdiklerini değerlendiren kriterler oluşturmalıdır. Taraf Devletler, aynı zamanda, Sözleşme'deki Madde 32 uyarınca yapılan uluslararası işbirliğinin ve bu işbirliği dolayısıyla yapılan yatırımların ve projelerin, topluluk içinde bağımsız yaşamının önündeki engellerin devam etmesine katkıda bulunmamasını, engellerin ortadan kaldırılmasını ve bağımsız yaşama ve topluma dahil olma hakkının uygulanmasını desteklemesini sağlamalıdır. Afet durumlarından sonra, Sözleşme'deki Madde 11'in uygulanmasının bir unsuru olarak engelleri yeniden inşa etmemek önemlidir.
66. Taraf Devletler, toplumda bağımsız yaşama haklarını uygulamak isteyen engelli kişiler için, makul ve prosedürel bir yerleşme dahil olmak üzere, adalete erişim, hukuki yardım ve uygun hukuki tavsiye, hukuk yolu ve destek sağlamalıdır.
67. Taraf Devletler, aile bireyi olan bakıcılara yeterli destek hizmeti sunmalıdır, böylece çocuklarını veya akrabalarını toplumda bağımsız yaşamak için destekleyebilirler. Bu destek hizmeti, çocuk bakımı da dahil tüm bakım hizmetlerini ve diğer destekleyici ebeveynlik hizmetlerini içermelidir. Mali destek, işgücü piyasasına erişim imkânı olmaksızın aşırı yoksulluk halinde yaşayan aile bakıcıları için de son derece önemlidir. Taraf Devletler ayrıca ailelere sosyal destek sağlamalı ve danışmanlık hizmetlerinin diğer uygun destek imkanlarının geliştirilmesini teşvik etmelidir.
68. Taraf Devletler, engelli kişilerin deneyimledikleri fiziksel, çevresel, altyapısal ve davranışsal engeller ve toplumda bağımsız yaşamının gereklilikleri hakkında veri sağlayan anketler ve diğer analiz biçimlerini düzenli olarak yürütmek zorundadırlar.

IV. Sözleşmenin Diğer Hükümleriyle İlişkiler

69. Bağımsız yaşama ve topluma dahil olma hakkı Sözleşme'nin sağladığı diğer insan haklarından yararlanmayla ilişkilidir. Aynı zamanda, tüm bu hakların kişinin serbestçe ve tam gelişmesine olanak veren ve yaşamayı seçtiği toplulukta kullanılması ve faydalanması gerektiğini teyit ettiği için bu hakların toplamından fazlasıdır.
70. Toplum içinde bağımsız yaşama hakkı uygulanırken, tüm plan ve stratejilerin kabul edilme, denetlenme ve izlenmesinde engelli kişilerin, temsil edici örgütleri aracılığıyla (mad. 4 (3), istişaresi ve etkin katılımı son derece önemlidir. Tüm düzeylerdeki karar mekanizmaları, engelli kadın, engelli yaşlı, engelli çocuk, psikososyal engelli ve zihinsel engelli kişilerin örgütleri de dahil olmak üzere tüm engellilik biçimlerinden kişilerin etkin dahililiyetini sağlamalı ve onlara danışmalıdır.
71. Destek hizmetlerine erişimde, ayrımcılık yapılmaması (mad. 5), bağımsız yaşama ve topluma dahil olma açısından önemlidir. Taraf devletler destek hizmetlerine erişim için uygunluk kriterleri ve prosedürleri belirlerken, ayrımcı-olmayan, nesnel ve engele değil kişinin ihtiyaçlarına odaklanan, insan haklarına saygılı bir yaklaşım benimsemelidir. Engelli kişilerin belirli koşulları için ihtiyaçlarına uygun, örneğin engelli çocuklar, öğrenciler, çalışanlar ve yaşlı engelliler için özgül hizmetlerin sağlanması, Sözleşme'nin ayrımcılığa yol açan bir ihlal olarak değil, adil ve yasal olarak mümkün onaylayıcı bir eylem olarak görülmelidir. Ayrımcılığa uğrayan engelli kişiler Madde 19 uyarınca etkin ve düşük maliyetli yasal çözümlere erişebilmelidir.
72. Çoğunlukla engelli kadınlar ve kız çocukları (mad. 6), toplumda kadınlara karşı ayrımcı olan ataerkil düşünce kalıpları ve patriyarkal toplumsal örüntüler dolayısıyla, daha dışlanmış ve tecrit edilmişlerdir, ikamet yerleri ve yaşam düzenleri daha kısıtlanmıştır. Ayrıca toplumsal cinsiyet-tabanlı, çoklu ve kesişen ayrımcılığa da maruz kalan engelli kadınlar ve kız çocukları kurumlarda bakıma tecride, ve cinsel şiddet, taciz ve istismar da dahil olmak üzere şiddete daha fazla uğrama riski altındadırlar.⁸ Taraf devletler şiddet ve istismar kurbanlarına karşılanabilir ya da karşılıksız yasal çözümler ve destek hizmetleri sağlamakla yükümlüdür. Ev-içi şiddete uğrayan engelli kadınlar kendilerini istismar eden ve çoğunlukla da bakımveren kişiye, sıklıkla ekonomik, fiziksel ve duygusal olarak daha bağımlıdır. Bu durum engelli kadınların istismarcı ilişkileri terk etmelerini engeller ve toplumsal tecridi artırır. Bu nedenle bağımsız yaşama ve topluma dahil olma hakkı uygulanırken, toplumsal cinsiyet eşitliğine, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ve patriyarkal toplumsal örüntülere özellikle dikkat edilmelidir.
73. Kültürel norm ve değerler, engelli kadın ve kız çocuklarının yaşam düzeni tercihlerini olumsuz şekilde sınırlayabilir, bağımsızlıklarını kısıtlayabilir, kendi ihtiyaçlarını baskılayıp, başkalarının ihtiyaçlarına ve aile içinde belirli roller alacak şekilde yaşamak zorunda bırakabilir.⁹ Taraf devletler, kadınların sosyal hizmet ve desteklere erişimde uğradıkları ayrımcılık ve engelleri ortadan kaldırmak için önlemler almalı, dahası sosyal hizmet ve destekle ilgili çeşitli politikalar, programlara erişimde kadın-erkek eşitliğini sağlamaya gereken özeni göstermelidir.
74. Ayrıca taraf devletler, engelli kadın ve kız çocuklarının, gelişim, güçlenme ve ilerlemesine yönelik düzenlemelerde (mad. 6 (2)) destek ve sosyal korunmaya erişimde toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri de göz önünde bulundurmalıdır. Taraf devletler, engelli kadınların emek-piyasasına (yeniden) girişini desteklerken, iş-yaşam dengesini (kaynaklar, zaman, hizmetler) kurmayı destekleyecek gerekli düzenlemeleri yapmalı ve kadın ve erkek arasında, ebeveynlik hakları ve sorumluluklarının uygulanması sırasında eşitliği sağlamalıdır.¹⁰ Ayrıca toplumsal

⁸ Bkz. Engelli Kişilerin Haklarına dair Komite, engelli kadınlar ve kız çocukları hakkında genel yorum No. 3 (2016).

⁹ A.g.e., paragraf 8, 18, 29 ve 55.

¹⁰ A.g.e., paragraf 8, 18, 29 ve 55.

cinsiyet temelli şiddet mağdurlarına yönelik sığınakların engelli kadın ve kız çocuklarının erişimine bütünüyle açık olmasını sağlamak Taraf devletlerin sorumluluğudur.

75. Engelli kız ve oğlan çocuklarının yaşlarına uygun ve yeterli destek servislerinin varlığı onların insan haklarını eşit bir şekilde kullanmaları açısından hayati önemdedir (mad. 7) Engelli çocukların evrilen kapasitelerine saygı duymak ve üzerlerinde etkisi olacak tercihlerde söz haklarının olması sağlamak son derece önemlidir. Ayrıca, engelli çocukların kurumlarda tecridini önlemek için ailelere destek, bilgi ve rehberlik sağlamak ve evlat edinmede engelli çocukların eşit fırsatlara sahip olmasını sağlayacak kapsayıcı politikalar da önemlidir. (mad. 23)
76. Akranlarıyla etkileşim ve iletişim söz konusu olduğunda gençler kişisel yardım ya da profesyonel işaret dili çevirmenlerini, akrabalarından alacakları gayri-resmi desteğe tercih edebilirler. Taraf devletler, engelli çocuk ve ergenler için, kişisel bağlantı ya da örgütleri aracılığıyla yenilikçi destek ve erişilebilir hizmet biçimleri kurmalıdır. Engelli çocuklar kendi yaşlarındaki çocuklarla spor ya da diğer topluluk halindeki etkinliklere katılmak için desteğe ihtiyaç duyabilir. Engelli ergenlerin akranlarıyla birlikte zaman geçirme ve sosyal etkinliklerine katılma imkanları sağlanmalıdır. Taraf devletler engelli ergenlerin akran ağlarına dahil olmalarını sağlayacak yardımcı gereç ve teknolojileri sağlamakla yükümlüdür. Dahası genç insanların yetişkinliğe geçişini kolaylaştıracak; aile evinden ayrılma, işe başlama ve yüksek öğrenime devam etmenin de dahil olduğu hizmetler bağımsız yaşama açısından son derece önemlidir.
77. Farkındalık artırma (mad. 8); açık, engelleri kaldıran ve kapsayıcı topluluklar yaratmak için esastır, madde 19 da nihayetinde toplulukları dönüştürmekle ilgilidir. Engelli kişilerin bağımsız yaşamaktan alıkoyan kalıp yargılar, engelli ayrımcılığı ve ön yargılar ortadan kaldırılmalıdır. Engelli kişilere dair olumlu bir imge ve topluma katkıları desteklenmelidir. Yetkililer, kamu personeli, profesyoneller, basın ve genel halk, engelli kişiler ve aileleri için farkındalık yaratma çalışması sağlanmalıdır. Tüm farkındalık yaratma çalışmaları, temsil edici örgütleri aracılığıyla engelli kişilerle yakın iş birliği halinde sürdürülmelidir.
78. Madde 19'da sağlanan haklar, Taraf devletlerin erişilebilirlikle ilgili yükümlülükleriyle birbirine bağlıdır çünkü insan ürünü çevrenin bütününe genel erişim, taşıma, bilgi, iletişim ve kamuya açık ilgili tesis ve hizmetler topluluk içinde bağımsız yaşamının önkoşuludur. Madde 9 kamuya açık binalarda engellerin belirlenmesi ve kaldırılmasını gerektirir, inşaat ve şehir planlama yönetmeliklerinin gözden geçirilmesi, evrensel tasarım standartlarının çeşitli sektörlere dahil edilmesi ve konutlar için erişilebilirlik standartlarının belirlenmesi gibi.
79. Taraf devletler, tüm felaket risk yönetimi eylemlerinde engelli kişilere destek hizmeti sunmakla yükümlü olduklarını peşinen göz önünde bulundurmak zorundadırlar ve engelli kişilerin unutulmadığı ya da geride bırakılmadığından emin olmalıdırlar (mad. 11). Ayrıca silahlı çatışma, insani kriz ya da doğal felaket durumlarının ardından engellerin yeniden inşa edilmemesi önemlidir. Yeniden inşa çalışmalarında engelli kişilerin toplum içinde bağımsız yaşamaları için tam erişimin sağlandığından emin olunmalıdır.
80. Kanun önünde eşit tanınma (mad. 12), tüm engelli kişilerin hukuki ehliyetlerini bütünüyle kullanmalarını garanti altına alır ve dolayısıyla, nerede, kiminle, nasıl yaşamak istediklerini seçme ve bu yaşam tercih ve isteklerine göre destek almak için kendi yaşamları üzerinde kontrol ve tercih hakkına eşit bir biçimde sahiptirler. Desteklenmiş karar-vermeye geçişin bütünüyle sağlanması ve Madde 12'de verilmiş hakların bütünüyle uygulanması için, engelli kişilerin, hukuki ehliyetlerini diğerleriyle eşit biçimde kullanabilmeleri, kendi istek ve tercihlerini geliştirip, ifade edebilme fırsatlarını olması hayati önemdedir. Bunu başarmak için engelli kişiler toplumun bir parçası olmalıdırlar. Dahası hukuki ehliyetin kullanılabilmesi için gerekli destek engelli bireylerin istek ve tercihlerin saygı duyan toplum-tabanlı bir yaklaşım kullanılarak sağlanmalıdır.

81. Madde 13’de teminat altına alınan adalete erişim, toplum içinde bağımsız yaşama hakkının tümüyle kullanılabilmesi için esastır. Taraf devletler tüm engelli kişilerin hukuki ehliyet ve mahkemelerde duruşmaya katılma hakkına sahip olmasını garantiye almalıdır. Dahası Taraf devletler, toplum içinde bağımsız yaşama hakkına dair her türlü hükmün temyize açık olmasını garanti etmelidir. Toplum içinde bağımsız yaşamayı sağlayıcı destek, bir hak olarak uygulanabilir olmalıdır. Adalete eşit ve etkin erişimi garanti altına almak için, büyük çapta adli yardım, adli destek, adli usul hakları ve yaşa uygun uyumlaştırmalar elzemdir.
82. Sakatlığa ya da varsayılan “tehlikelilik” gibi ilişkilendirilen koşullara ya da diğer faktörlere dayandırılan ve rızaya dayalı olmayan kurum tecridi, Komite’nin madde 14’e dair rehber ilkelerinde de açıklandığı gibi, çoğunlukla engele-özümlü destek hizmetlerinin eksiliğinden kaynaklanmakta ya da bu eksiklik nedeniyle artmaktadır. Madde 19’un uygulanması, Madde 14’ün ihlalini nihai olarak engelleyecektir.
83. Destek hizmetlerinin engelli kişileri olası bir istismar, sömürü ya da onlara karşı şiddete yer bırakmaması azami derecede önemlidir. (mad. 16) Engele, toplumsal cinsiyete ve yaşa duyarlı izleme, yasal çözüm ve yardım, madde 19’da tanımlanmış hizmetleri kullanan ve istismar, sömürü ve şiddetle karşı karşıya gelebilecek tüm engelli kişiler için mevcut olmalıdır. Kurumlar, barındırdıkları kişileri toplumun geri kalanından izole etmeye eğilimli olduğundan, bu kurumlardaki kadınlar ve kız çocukları, zorla kısırlaştırma, cinsel ve fiziksel istismar gibi toplumsal-cinsiyet temelli şiddete, duygusal istismar ve daha fazla izolasyona daha kolay hedef olurlar. Ayrıca bunlar gibi şiddetleri bildirmede daha fazla engelle karşılaşılır. Devletlerin bu sorunları, kurum izlemelerinde göz önünde bulundurmaları ve bu kurumlarda toplumsal-cinsiyet temelli şiddete maruz kalan engelli kadınların telafi mekanizmalarına erişiminin sağlanması son derece önemlidir.
84. Kişisel hareketlilik için destek olmaksızın (mad. 20) toplum içinde bağımsız yaşama yönelik engeller pek çok engelli kişi için varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Mevcut düşük maliyetli ve nitelikli hareketi kolaylaştıran aygıt, gereç, yardımcı teknoloji ve canlı destek biçimlerinin temini, madde 20’de belirtildiği üzere, engelli kişilerin çevrelerine tam katılımları ve içermeleri için bir önkoşuldur.
85. Engelli kişiler, diğerleriyle eşit temellerde, tüm kamusal bilgiye, erişilebilir formatlarda ulaşma, arama, edinme ve ifade etme hakkına sahiptir. (Mad. 21) İletişim, tercihe bağlı olarak, Braille, işaret dili, dokunsal ve (kolay okuma formatı olan) Easy Read’in de dahil olduğu biçim ve formatlarda ve alternatif iletişim araçları, yolları ya da formatlarıyla sağlanabilir. Bilgi ve iletişimin iki yönlü akması ve hizmet ve tesislerin farklı iletişim yolları kullanan bireylere açık olması önemlidir. Engellilikle ilgili mekanizmalar da dahil olmak üzere, destek hizmetleri ve sosyal koruma planları hakkındaki bilgilerin, engelli kişilerin nerede, kiminle, nasıl yaşayacaklarını ve ne tür hizmetlerin kendilerine en uygun olduğu hakkında tam bilgilenmiş bir şekilde karar alabilmeleri ve tercihte bulunabilmeleri için, erişilebilir ve çeşitli kaynaklarla mevcut olması özellikle önemlidir. Geri-besleme verme ve şikâyet mekanizmalarının da iletişim erişilebilir olması hayati önemdedir.
86. Taraf devletler, Madde 19 gereğince yardım hizmetlerinin sağlanmasında, engelli kişilerin mahremiyetinin, aile ve evinin, yazışmalarının ve onurunun yasadışı müdahalelerden korunmasını sağlamalıdır. (Mad. 22) Destek hizmetlerini kullanan tüm engelli kişiler için herhangi bir yasadışı müdahale durumunda, engele, toplumsal cinsiyete ve yaşa duyarlı izleme, yasal yollar ve telafi mekanizmaları hazır bulunmalıdır.
87. Toplum içinde bağımsız yaşama hakkı, engelli çocuk ve ebeveynler için aile hakkıyla sıkı sıkıya bağlantılıdır. (Mad. 23) Topluluk temelli destek ve hizmetlerin yokluğu engelli kişilerin ailelerinde finansal baskı ve kısıtlamalara yol açabilir. Madde 23’ün sağladığı haklar, çocukların ailelerinden kopartılmasını ve kurumlarda tecridini engellemek için ve ailelerin toplum içinde yaşamasını desteklemek için elzemdir. Bu haklar aynı zamanda ebeveynlerin engelli olması durumunda çocukların ailelerinden kopartılmaması için de aynı derecede

önemlidir. Taraf devletler, ailelere çocuklarının haklarını savunurken ve topluma katılımları ve dahil olmaları için desteklerken, bilgi, rehberlik ve destek sunmalıdır.

88. Bağımsız yaşama ve topluma dahil olma içermeci eğitimle içkin bir şekilde bağlıdır (Mad 24) ve engelli kişilerin bağımsız yaşama hakkının tanınması ve topluma katılım ve dahiliyetlerini gerektirir.¹¹ Engelli kişilerin ana akım eğitim sistemine dahil edilmeleri, engelli kişilerin topluma dahil olma düzeylerini artırır. Kurum bakımının sona erdirilmesi de içermeci eğitimi gerektirir. Taraf Devletler, içermeci eğitim hakkının uygulanmasının, tüm engelli kişilere toplumlarına katkı ve yarar sağlamaları için gerekli güç, yetenek ve yeterliliklerin kazandırılmasında oynayacağı rolün farkına varmalıdır.
89. Genel sağlık tesis ve hizmetleri (Mad.25), engelli kişilerin kendi toplulukları içinde mevcut, erişilebilir, uyarlanabilir ve kabul edilebilir olmalıdır. Bazı engelli kişilerin (örneğin karmaşık iletişim gerekleri olanlar, psikososyal engelleri olanlar ya da zihinsel engelliler ve/veya işitme engelliler) hastaneye yatırma, ameliyat ve tıbbi danışma için ihtiyaç duyduğu hizmetler de bunlara dahildir. Sağlık hizmetlerinin bir parçası olarak, hemşire, fizyoterapist, psikiyatrist ve psikologların tedariki, Taraf devletler tarafından, 19. maddenin değil, fakat 25. maddeye karşı yükümlülüklerinin yerine getirilmesi olarak görülmelidir.
90. Toplum içinde bağımsız yaşama, habitilasyon ve rehabilitasyon birbirine bağımlıdır (Mad 26). Bazı engelli kişiler için rehabilitasyon hizmetlerine katılım, yeterli kişiselleştirilmiş destek almadıkları sürece mümkün değildir. Aynı zamanda rehabilitasyonun amacı engelli kişileri topluma tam ve etkin bir şekilde katılabilir olmalarını sağlamaktır. Engelli bir kişinin habitilasyon ve rehabilitasyonu her zaman onun özgür ve bilgilendirilmiş rızasını almalıdır. Habitilasyon ve rehabilitasyon; büyük oranda eğitim, istihdam, sağlık ve toplumsal meselelerle ilişkilidir.
91. Kişiselleştirilmiş sağlık hizmetlerinin varlığı, kişisel yardım da dahil olmak üzere çoğu zaman çalışma ve istihdam hakkının etkin kullanımı için önkoşuldur. (Mad. 27) Dahası, engelli kişiler, engelli-özgül destek hizmetlerinde işveren, yönetici ve eğitimci olmalıdırlar. Madde 19'un uygulanması korumalı istihdamın aşamalı olarak azalmasına yardımcı olacaktır.
92. Engelli kişilerin yeterli bir yaşam standardına sahip olmasını sağlamak için (Mad. 28), Taraf devletler, diğerlerinin yanı sıra, engelli kişilerin bağımsız yaşamalarını sağlayacak destek hizmetlerine erişimlerini de sağlamalıdır. Bu nedenle, engellilikle-ilişkili hizmet, gereç ve diğer gerekliliklerin, özellikle yoksulluk içinde yaşayan engelli kişilere, uygun ve ekonomik erişimini sağlamak Taraf devletlerin yükümlülüğüdür. Dahası toplum içinde, kamusal ve sübvans edilmiş konut programlarına erişim gereklidir. Engelli kişilerin engellilikle ilgili harcamaları kendilerinin ödemesi, Sözleşme'ye aykırı bulunmuştur.
93. Toplularının gelişimine etki eden kararları etkilemek ve müdahil olmak için, tüm engelli kişiler, kamusal ve siyasi hayata katılma haklarını kendileri ya da örgütleri aracılığıyla kullanmalıdırlar (Mad. 29). Uygun destek engelli kişilerin oy haklarını kullanılmasına, siyasi ve kamusal yaşama katılmalarına önemli oranda yardımcı olabilir. Yardımcıların ve diğer destek çalışanlarının engelli kişilerin oy haklarını kullanırken yaptıkları tercihleri kısıtlamaması ya da istismar etmemesini sağlamak önemlidir.
94. Toplumsal yaşamın önemli boyutlarından olan kültürel yaşam, rekreasyon, eğlence ve sporda (mad. 30) dahiliyet; örneğin, gösteri, etkinlik ve tesislerin engelli kişilerce erişilebilir ve kapsayıcı olması sağlanarak, hedeflenip başarılabılır. Diğerlerinin yanı sıra kişisel yardımcıları, rehberler, okuyucular, profesyonel işaret dili ve dokunsal iletişim çevirmenleri, engelli kişilerin kendi irade ve tercihleri doğrultusunda kapsayıcı bir toplumsal yaşama katkıda bulunur. Destek hizmetleri topluma dahiliyet ve bağımsız yaşamaya katkıda bulunduğundan herhangi bir destek hizmetinin kullanımının engellilikle ilgili gider olarak görülmesi önemlidir. Kültürel ve eğlence

¹¹ Bkz. Engelli Bireylerin Hakları Komitesi, İçermeci eğitim hakkında genel yorum No. 4 (2016).

etkinliklerine katılım için gerekli yardımcılardan giriş ücreti alınmamalıdır. Ayrıca yardımcılardan nerede, ne zaman, ne tür etkinliklerde kullanılabileceğine dair ulusal ve uluslararası hiçbir kısıtlama olmamalıdır.

95. Veri ve bilgi sistematik olarak tüm sektörlerde engelliliğe göre ayrıştırılmalıdır (Mad. 31). Bunlara barınma durumu, yaşam düzeni, sosyal koruma planlarının yanı sıra bağımsız yaşama, destek ve hizmetleri de dahildir. Bilgi, kurum bakımını sonlandırmanın ve toplum içinde destek hizmetlerine geçişin ne ölçüde ilerlediğine dair düzenli analize izin vermelidir. Göstergelerin her Taraf devletin özgül koşullarını yansıtması önemlidir.
96. Uluslararası iş birliği (Mad. 32), Madde 19 ile uyumlu olarak, yabancı yardımın, engelli kişilerin tercih ve iradelerine saygılı ve nerede, kiminle, hangi yaşam düzeni içinde yaşayacağına dair seçme haklarını teşvik eden yerel toplulukların destek hizmetlerine yatırım yapacak şekilde gerçekleştirilmelidir. Uluslararası işbirliği çatısı altında elde edilmiş paranın, yeni kurumlar ya da tecrit yerlerinin veya kurumsal bakım modellerinin geliştirilmesi için harcanması, engelli kişilerin diğerlerinden ayrı tutulmasına ve yalıtılmasına yol açtığı için kabul edilemez.

V. Ulusal Düzeyde Uygulama

97. Komite, Taraf devletlerin bağımsız yaşama ve topluma dahil olma hakkını ulusal düzeyde uygularken zorluklarla karşılaşabileceğinin farkındadır. Ne var ki yukarıda sıralanmış normatif içerik ve yükümlülüklerle uyumlu olarak, Taraf devletler Sözleşme'nin 19. maddesinin tam uygulanması sağlamak için aşağıdaki adımları atmalıdır:

(a) Engelli kişilerin, herhangi bir engellilik türü nedeniyle kapatılmama hakkı da dahil, engellilik türü ne olursa olsun, nerede, kiminle ve nasıl yaşayacağını seçme hakkını engelleyen tüm yasalar yürürlükten kaldırılmalı;

(b) Yerel topluluk ve çevrenin ve ayrıca bilgi ve iletişimin tüm engelli kişilerce erişilebilir olması amacıyla yasalar, standartlar ve düzenlemeler çıkarıp uygulanmalı.

(c) Sosyal koruma programlarının diğerleriyle eşit temellerde olacak şekilde engelli kişilerin geniş çeşitliliğinin gereklerini karşılaması sağlamalı

(d) Yükümlülüklerin izlenmesi, gerçekleştirme/uygulaması da dahil olmak üzere politika, yasa, standart ve düzenlemelerin içine hem fiziksel hem de sanal mekan için evrensel tasarım ilkesi yerleştirilmelidir. Bina yönetmelikleri gözden geçirilerek evrensel tasarım ilkesi ve Komite'nin Genel Yorum 2'de belirlediği inşaat için yasal esaslara uygun olması sağlanmalı.

(e) Tüm engelli kişilere toplum içinde bağımsız yaşamaları için temel ve usule ilişkin hakları sağlamalı;

(f) Engelli kişiler bağımsız yaşama ve toplum içinde bulunma hakları hakkında anlayabilecekleri yollarla bilgilendirilmeli ve engelli kişilere haklarını nasıl uygulayacaklarını öğrenmeleri için güçlendirme eğitimleri sağlamalı;

(g) Engelli kişilerin tecrit, ayrılma ve kurumlara kapatılmasını tüm biçimleriyle ortadan kaldırmak için, belirli zaman çerçeveleri ve yeterli bütçeleriyle kurumlaştırmadan kaçınma için açık ve hedefli stratejiler benimsemeli, psikososyal ve/veya zihinsel engellilerle, halen kurumlarda olan engelli çocuklar için özel ihtimam gösterilmeli

Adopt clear and targeted strategies for deinstitutionalization, with specific time frames and adequate budgets, in order to eliminate all forms of isolation, segregation and institutionalization of persons with disabilities; special attention should be paid to persons with psychosocial and/or intellectual disabilities and children with disabilities currently in institutions;

(h) Engelli kişilere yönelik ayrımcılık ve olumsuz tutumlarla mücadele etmek için farkındalık programları yaratılmalı, bireyselleştirilmiş ve erişilebilir ana akım hizmetlerin geliştirilmesi için topluluk dönüşümü sağlanmalı

(i) Destek hizmetleri ve toplulukların dönüşümünde ve kurum bakımını sonlandırma stratejilerinin tasarım ve uygulamasında engelli kişilerin, kişisel ya da temsil edici örgütleri aracılığıyla katılımı sağlanmalı

(j) Erişilebilir ve uygun maliyetli konut birimleri, yapı çevre, kamusal alan ve taşımının inşası için kapsamlı politika ve yasal kılavuzlar tasarlanmalı ve finansal kaynaklar tahsis edilmeli, uygulama için yeterli bir zaman çizelgesi oluşturulmalı, kamusal ve özel sektör otoritelerinin ihlalleri için etkili, caydırıcı ve orantılı yaptırımlar belirlenmeli

(k) Tüm engelli kişiler için uygun ve yeterli, kişisel yardımcı, rehber, okuyucu ve profesyonel eğitim almış işaret dili ve diğer çevirmenler gibi, kişi/kullanıcı -yönlendirmeli ve öz-yönetimli destek hizmetlerinin geliştirilmesi için kaynak tahsis edilmeli

(l) Madde 19'un normatif içeriği göz önünde bulundurularak, toplum içinde bağımsız yaşayan engelli kişilere destek hizmetlerinin sağlanmasına yönelik ihale süreçleri tasarlanmalı.

(m) Mevcut kurum ve bakımevlerinin izlenmesi için mekanizmalar oluşturulmalı, kurum bakımını sonlandırma stratejileri, toplum içinde bağımsız yaşama uygulanmalarında bağımsız izleme çatıları akılda tutulmalı

(n) Madde 19 uyarınca öngörülen izleme ve uygulamaları, temsilci örgütleri aracılığıyla engelli kişilere danışarak ve onların katılımıyla tam bir şekilde gerçekleştirilmeli.